

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון נ' תשע"ג
חספר 419

תפילת העמידה – על הנסים

ועל הנסים – הודאה על העבר או תפילה על העתיד?

הזכרת "מעין המאורע" בתפילות חנוכה ופורים מופיעה בתלמוד הבבלי במסכת שבת (כד ע"א), אולם התלמוד אינו מביא את נוסחה המדויק של הזכרה זו. לא ייפלא אפוא שבסידורי עדות ישראל השונות מצינו עד היום נוסחים שונים זה מזה.

נתמקד במשפט הסיום לנוסח "בימי מתתיהו" המופיע בסידורי חלק מהתימנים: "כשם שעשית עמם נסים וגבורות, כך עשה עמנו נסים וגבורות בעת ובעונה הזאת". משפט זה אינו מופיע בסידורי העדות האחרות, ומאליה עולה השאלה: כלום משפט זה נוסף במהלך הדורות, או שמא להפך – הופיע בנוסח המקורי והושמט במהלך הדורות? עיון במסכת סופרים (כ, ו) מלמד שהמשפט הזה – בווריאציה מסוימת – הופיע בתקופות קדומות: "ואומרים בהודייה, וכניסי פלאות [...] כן עשה עמנו ה' א-להינו וא-להי אבותינו נסים ופלאות". גם בסידורי הגאונים ובסידור הרמב"ם משפט זה מופיע.

נמצא אפוא שהשאלה הנכונה תהיה מדוע הושמט המשפט הזה במהלך הדורות.

תשובה לדבר ניתן כנראה למצוא בפסקי מהר"ם מרוטנברג (מהדורת י"ז כהנא, סימן תריב): "ואינו אומר בעל הנסים 'כשם שעשית להם נסים וגבורות' לפי שאין תפילה בהודאה ואומר רק 'להודות ולהלל לשמך הגדול'".

נראה שכוחו הגדול של המהר"ם מרוטנברג הביא להשמטת המשפט הזה מסיבה הלכתית: ברכת הודאה שבתפילה הרי אינה מיועדת לבקשה (בבלי, ברכות לד ע"א). אם כן, יש להשאיר רק את נוסח ההודאה על נס חנוכה ולא לבקש על נסים בעתיד.

אמנם ראשונים אחרים חלקו על המהר"ם מרוטנברג, ותירצו שבקשה של רבים אומרים גם בברכת הודאה. אולם, נראה שבסופו של דבר ברוב הקהילות גברה ידו של המהר"ם מרוטנברג. בקהילות האשכנזים משפט הבקשה "כשם שעשית [...] כן עשה עמנו" הושמט לגמרי, ובקהילות עדות המזרח ערכו חכמי הראשונים את המשפט, והפכו אותו מבקשה לעתיד להודאה על העבר: במקום לומר "כשם שעשית נסים [...] כך עשה עמנו" הנהיגו לומר "ועשית עמם נסים ונפלאות" ולהשמיט את הסיפא – "כן עשה עמנו".

אולם נראה שמעבר לשאלה ההלכתית שאותה העלה המהר"ם מרוטנברג, עולה שאלה הגותית. הרי משמעות המשפט "כך עשה עמנו נסים" היא שאנו מבקשים מה' שיעשה לנו נסים. האם נכון הוא להתפלל לה' שיעשה לנו נס? בתפילת עמידה ישנן בקשות מרובות, ולא מצאנו אפילו אחת מהן שהיא בקשה לנס גלוי. אנו מבקשים דעת וסליחה, רפואה וגשמים, גאולה וישועה, אבל בשום מקום אינו

מבקשים מה' שיעשה עבורנו נסים גלויים, היינו נסים הכרוכים בשינוי הטבע.

ולא במקרה שלא מוצאים בתפילה בקשה שכזאת, שהרי חז"ל אסרו להתפלל על נס. במשנה בברכות (ט, ג) נאמר שאסור לאדם להתפלל שאשמו המעוברת תלד בן זכר, שכן "הרי זו תפילת שווא". בתלמוד הבבלי שם (ס ע"א) מודגש, שאף שייתכן נס שישנה את מין העובר, כפי שלפי המדרש אירע לרחל וללאה, "אין מזכירין מעשה נסים", היינו אין מבקשים נס על סמך תקדים נסי כלשהו.

במקומות אחרים בתלמוד הבבלי מגנים חז"ל את מי שנעשה לו נס, ורואים אותו כמי שמטריח את הקב"ה לפעול נגד רצונו, שהטבע יפעל על פי חוקי בראשית (עיינו למשל: בבלי, שבת נג ע"ב; תענית כ ע"ב; שם כד ע"א ועוד).

אם כן עולה השאלה: כיצד זה בנוסח על הנסים המקורי מופיעה בקשה שה' יעשה לנו נסים, אם הדבר אינו רצוי, ואף אסור להתפלל על כך?

שאלה זו הועלתה על ידי ר' אלכסנדר שור (המאה הי"ח, פולין), בספרו בכור שור (שבת כא ע"ב). יש להעיר ששאלתו אמנם לא נשאלה על נוסח "ועל הנסים", אלא על ההלכה שמקורה באחרוני הראשונים, האומרת שמי ששכח "ועל הנסים" בברכת המזון יאמר לאחריה "הרחמן עשה לנו נסים ונפלאות כשם שעשית לאבותינו [...] בימי מתתיהו". גם בנוסח זה ישנה בקשה לנסים, ולכן השאלה עולה גם עליו.

תשובות שונות ניתנו לשאלה הזאת, ואנו נציג כאן רק תשובה אחת: נסי חנוכה שעליהם מדברים ב"ועל הנסים" אינם נסים גלויים אלא נסים נסתרים. הרי בתפילה איננו מזכירים את נס פך השמן אלא רק את נס הניצחון. נס הניצחון היה אמנם נס, אבל לא היו בו חריגות מדרך הטבע: לא נפלו אבנים משמים על היוונים, הם לא נבלעו בתוך ים בקוע וכדו'. הניצחון על היוונים היה נס במסגרת חוקי הטבע, שבהם יכולים לקרות גם דברים שההסתברות שלהם נמוכה, כגון שמעטים ינצחו את הרבים. אם כן, כשאנו מבקשים מה' שגם בעתיד יעשה לנו נסים, אין כוונתנו לנסים גלויים, אלא לנסים נסתרים כדוגמת ניצחונות החשמונאים.

ואכן, זכינו בדורותינו שהתפילה לנסים שכאלו התגשמה. זכינו לראות איך מתרחשות נפלאות שאף אחד לא היה מאמין שיתרחשו, וכנגד כל הסיכויים עם ישראל של מעטים בסייעתא דשמיא מנצח אויבים רבים. ממש התגשמה בדורנו הבקשה שבה פתחנו: "כשם שעשית עמם נסים וגבורות, כך עשה עמנו נסים וגבורות, בעת ובעונה הזאת".

הרב אורי סמט
מרצה לתנ"ך וללשון עברית

"עצם היום הזה"

לקראת סוף הפרשה מופיע הפסוק "וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה לאמר עלה אל הר העברים" (לב, מח). רש"י מציין שבשני מקומות נוספים בתורה נאמר הביטוי "בעצם היום הזה": פעם אחת בפרשת נח ופעם אחת בפרשת בא. שני המקומות שרש"י מביא שונים מאוד מהמקרה שלנו. רש"י מסביר שבני דורו של נח אמרו,

אם אנו מרגישים בו אין אנו מניחין אותו ליכנס בתיבה, ולא עוד אלא אנו נוטלין כשילין וקרדומות ומבקיעין את התיבה. אמר הקב"ה: הריני מכניסו בחצי היום, וכל מי שיש בידו כח למחות יבוא וימחה [...] [ובמצרים] היו המצרים אומרים: אם אנו מרגישים בהם אין אנו מניחין אותם לצאת, ולא עוד אלא אנו נוטלין סייפות וכלי זיין והורגין להם. אמר הקב"ה: הריני מוציאן בחצי היום וכל מי שיש בו כח למחות יבוא וימחה.

ומדוע מופיע בפרשתנו הביטוי "בעצם היום הזה"? ממשיך רש"י:

שהיו ישראל אומרים: אם אנו מרגישים בו אין אנו מניחין אותו, אדם שהוציא אותנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיו לנו את השליו והעלה לנו את הבאר ונתן לנו את התורה – אין אנו מניחין אותו. אמר הקב"ה הריני מכניסו בחצי היום וכו'.

דורו של נח והמצרים היו רשעים ולכן די ברור לנו שהם ירצו לעשות דבר מה נגד רצונו של ה', למנוע מה' להציל את נח או להוציא את ישראל ממצרים. אולם בני ישראל בדורו של משה היו צדיקים, ואם כן איך אפשר לחשוב שבני ישראל ירצו לעשות דבר מה נגד רצון ה'?

נראה לומר שכיוון שהמילים זהות, מביא רש"י את ההשוואה לשני המקומות האחרים, ומתוך הפירוש שלהם נוכל להבין דווקא את השוני של האמירה בפרשתנו ואת חשיבותה.

בני דורו של נח, והמצרים שכמובן לא האמינו בה', לא הספיקה להם רק הכוונה לשנות את רצון ה'; הם אף חשבו איך למנוע בעתיד מה' לעשות זאת אם לא ישנה את רצונו. לעומת זאת, בדורו של משה בני ישראל שמאמינים בה' לא תכננו ללכת נגד ה' בפועל, אלא הייתה להם כוונה לנסות "לשכנע" את ה' לבטל את העלייה של משה להר נבו.

רשעי בני דורו של נח ומצרים לא ניסו לתרץ למה הם רוצים לפעול נגדו, ואילו צדיקי בני ישראל שאינם רוצים סתם כך לפעול נגד רצונו של ה' מסבירים ומנסים לתרץ את מעשיהם: "אדם שהוציא אותנו ממצרים וקרע לנו את הים [...] אין אנו מניחין אותו". משה עשה כל כך הרבה טוב לבני ישראל והם לא רצו לגמול לו רעה תחת טובה, אלא לעשות את כל מה שניתן כדי למנוע את מותו.

הציווי של ה' נאמר למשה בלבד ולא לכל בני ישראל. רש"י מדגיש: "וידבר ה' אל משה". מכאן בני ישראל סברו שבגלל שזה נאמר רק למשה ולא לבני ישראל הם יכולים לנסות ולהשיב טובה למשה. הם אף חשבו שזה סוג של רמיזה שהם אכן יכולים להפיר את הגזרה.

חז"ל אומרים שאכן היה ניתן לבטל את הגזרה בכוח התשובה, אך מותו של משה היה חלק בלתי נפרד מהתהליך שבני ישראל היו צריכים לעבור, שאם משה היה נכנס עם בני ישראל לארץ והיה בונה את בית המקדש לא היה ניתן להחריבו. ואז, כאשר בני ישראל היו חוטאים, היה צריך הקב"ה לפגוע לכאורה בבני ישראל ולא לפגוע בעצם או באבנים. לכן מותו של משה היה חשוב, לצורך עצם קיומם של בני ישראל.

מקורות: ליקוטי שיחות לספר דברים

מוריה גולדשטיין
סטודנטית במסלול הגיל הרך

הציונות הדתית בעקבי רבנו הרצי"ה זצ"ל

הרב צבי יהודה הכהן קוק *

ברוריה מכמן

פרשת האזינו – רוב רובה שירה, וזו שירה אלוקית. "האזינו השמים ותשמע הארץ" (דברים לב; א). "כי חלק ה' עמו (שם לב; ט), יש עולם ובורא עולם, ויש "דור ודור" (לב; ז) ואנושיות מיוחדת. כאן יש בפסוקים יחידים היקף של כל העולם. "יצב גבולות עמים למספר בני ישראל" (לב; ח), וד' מציב את הגבולות בהתאמה ובקשר עם בני ישראל. ישראל הם לב באומות, ו"חלק ד' עמו", ו"יעקב נחלתו" (לב; ט), ומהלך הופעתם נמשך עד "וקדשתי את שמי – וקבצתי אתכם מכל הארצות" (יחזקאל לו; כג–כד). **פרשת האזינו** היא סיום של הסיום, היא מתחילה "כי חלק ד' עמו", וזה הולך ומתגלה עד "וכפר אדמתו עמו" שבסופה (דברים לב; מג).

ובסוף הפרשה יש הכנה לפרידה של משה רבנו והכנה לברכה. סיום עניין של אישיות משה, שאינו אישיות פרטית, לא יחידיות. משה כולל את כל נשמות ישראל מבחינת תורה. במדרש: לדוד – לא היו לו חיים שלו (ילקוט שמעוני בראשית). דוד עניינו כלליות ישראל מבחינת מלכות.

הגמרא בסוטה אומרת על משה, בעניין "ואתחנן לפני ד' " – שרצה מאד בכניסה לארץ, לא כדי לאכול מפריה ולשבוע מטובה, אלא כדי שיתקיימו המצוות על ידו. בספר **בינה לעתים** של בעל 'גידולי תרומה' שלא נאמר בזה על משה שרצה להיכנס משום שרצה לעצמו את המצוות, אלא רצה ש"המצוות שנצטוו ישראל יתקיימו על ידי". משה רבנו לא מחפש "לאכול מפריה ולשבוע מטובה", אלא מצד ערך האישיות הכללית שלו הוא רוצה שיתקיימו העניין של "הרבה מצוות נצטוו ישראל, זוהי כפיפות קומה בשביל כלל ישראל, ולמען קידוש ד' ".

מתוך: הרב הושע רבינוביץ, **מאורות הרצי"ה** – שיחות הרב צבי יהודה על פרשיות השבוע והמועדים, מכללת אורות ישראל תשע"א, עמ' תקנט–תקס.

*אנו מודים לרב הושע רבינוביץ על נדיבות לבו במתן רשות להשתמש במהלך השנה בקטעים מספריו.